

ticky dosti obtížné, bylo třeba ve cvičeních probírat jednotlivé v přednáškách zavedené pojmy a procvičovat je. O to pečoval Neil Henry z Columbia University, který byl matematickým konzultantem semináře. Ve svých lekcích se zabýval kromě již zmíněného prohlubování matematických pojmů zavedených v přednáškách také teorií matic (sečítání, odčítání, násobení, inverze, charakteristická čísla apod.) a teorií Markovských řetězců, kterou vykládal pomocí maticového počtu.

Přednášky obsahovaly mnoho hotových věcí a mnoho podnětů. Zdůrazňujeme přitom hledisko aplikace matematiky ve společenských vědách. Za hotové lze považovat to, co lze využívat v budování teorie nebo ve výzkumu. Podněty předpokládají další soustředěnou vědeckou činnost, aby mohly být přivedeny do podoby aplikační. Jinými slovy: něčeho lze použít hned, něčeho teprve během doby. Seminář ukázal, že v aplikaci matematiky je nezbytné velké vědecké úsilí

vycházející z matematiky i jiných vědních oborů. Přitom je třeba zkoušet. Ne vše se podaří hned, ne vše ani během další doby. Jen tak je však možný vědecký pokrok.

V aplikaci matematiky se věnuje velká pozornost analýze, interpretaci a predikci. To vše má značný význam pro prohlubování výzkumů. Prohlubování v tom smyslu, že umožňuje lepší spojení výzkumu s teorií i praxí. Zejména predikční modely nebo predikční prvky v jednotlivých postupech mají praktický význam. V naší plánující společnosti je to zvláště zřejmé.

Obsah jednotlivých přednášek ukázal, kde jsou naše mezery. Máme stále ještě co dohánět. Přitom náš postoj, který není slepým obdivem, umožňuje vybrat to, co je perspektivní, a to, co je ještě nezralé. Seminář byl nesporně významným podnětem v dalším úsilí hledat nové cesty společenských věd, zejména sociologie.

M. Illner, T. Kratěnová, V. Lamser,
J. Reháč, A. Vodáková

Pozoruhodný výzkum struktury a pracovního profilu pracujících ve strojírenství

Výzkum, s kterým chceme seznámit čtenáře Sociologického časopisu, byl proveden Výzkumným ústavem odborného školství a jeho výsledky byly podány ve dvou kompletních rotaprintových svazcích Zpráv tohoto Ústavu.¹

Byl zkoumán reprezentativní soubor 8 000 dělníků a 2 500 technicko-hospodářských pracovníků z dvanácti strojírenských závodů. Kromě toho byly sledovány jednotlivé provozy ze třinácti dalších závodů. Základní technikou extenzivního výzkumu bylo shromažďování evidenčních listů, podávajících informace o věku, pohlaví, povolání, kvalifikaci, funkci, o délce odborné praxe a o vzdělání zaměstnanců. Na řadě technicky vyspělých provozů byl tento postup doplněn intenzivními technikami pozorovacími a rozhovorovými.

Obsahově byl výzkum především zaměřen na objektivně strukturální aspekt problematiky charakteru práce. Při srovnávání strukturálních rozdílů různých technologických úrovní autoři výrazně extrapolují získané údaje a dosahují tak velmi závažných dynamických trendů.

Základní hodnota výzkumu i analýzy jeho výsledků spočívá ve zjištění souvislosti mezi technickým rozvojem a profesionálně kvalifikační strukturou pracovníků. Přitom je charakter práce pojímán ze širšího aspektu kategorie „pracovního profilu“, která je vymezována jako nárys především pracovního, ale také názorového, morálního a životního slohu pracovníků (1,6).

Do samotného pojmu kvalifikace v širším slova smyslu je zahrnován i poměr k práci, vztah ke svěřenému zařízení, zvýšené vědomí odpovědnosti za svěřené zařízení, schopnost samostatného, rychlého a správného rozhodování, ochota rozvíjet schopnosti ke zvládnutí nové techniky a technologie sledováním rozvoje svého oboru. Toto zásadně správné pojetí nevedlo ovšem k modifikaci ukazatele kvalifikace při výzkumu samotném a při zpracování jeho statistických dat — což by asi vůbec bylo metodicky neobyčejně obtížné.

Technický rozvoj je sledován podle rozšířené Auerhanovy stupnice v těchto stupních: 1. ruční provádění operací; 2. totéž s mechanizačním nástrojem; 3. stroj s místním ručním řízením; 4. dálkové řízení mecha-

nizačního prostředku; 5. poloautomatický stroj; 6. automatický stroj; 7. programově řízený stroj; 8. mnohopolohový automatický stroj; 9. automatické linky; 10. automatický provoz (který v našem strojírenství neexistuje).

Pozornosti zasluhuje např. graf souvislosti mezi poměrným počtem pracovníků ovlivněných novou technikou a stupněm vyspělosti provozu, který umožnil stanovit i přibližnou rovnici této závislosti (1,33).

Základní význam mají však experimentální trendy (1,55 an.), které ukazují, že zavádění automatizace se projevuje snížením počtu výrobních dělníků a současně rychlým vzrůstem počtu seřizovačů, opravářů a údržbářů (kteří v dosavadním členění z jakýchsi důvodů byli považováni za nevýrobní dělníky — autoři to příliš nekriticky přejímají). Přitom již od 5. stupně technického rozvoje, tedy právě s počínající automatizací, rychle klesá mezi výrobními dělníky podíl dělníků kvalifikovaných. Zvyšováním vybavenosti technologických zařízení mechanizací a automatizací se usnadňuje ovládnutí stroje a umožňuje se obsluha i nekvalifikovaným pracovníkům. Podobně jiný graf na str. 59 dokládá, že v provezech vybavených komplexní mechanizací je ve srovnání s provozy s tradiční technologií podstatně vyšší podíl dělníků v nejnižších kvalifikačních třídách (2. a zejména 3.), podíl dělníků střední kvalifikace (4. a 5. třída) je přibližně vyrovnaný, kdežto podíl dělníků vysoce kvalifikovaných (6.—8. třída) je v komplexně mechanizovaných provezech daleko nižší (přibližně 10 % dělníků, kdežto při tradiční technologii kolem 35 %). Daný graf by zasluhoval podrobnějšího komentáře. Není totiž jasno ani to, zda se týká všech dělníků anebo jen těch, kteří jsou pokládáni za výrobní.

Na jiném místě je konkrétně popsán pokles kvalifikace jednotlivých dělnických povolání. Např. povolání soustružník a frézař mění na vyšších stupních zcela svůj původní charakter tím, že řídicí funkce stále větší měrou přecházejí na stroj. Nakonec původní povolání mizí a objevuje se povolání nové se zcela novým profesiogramem (2,88).

Výzkum plně potvrdil, že za současné fáze technického rozvoje dochází ke kvalifikační polarizaci dělníků, že zvyšování kvalifikace představitelů určitých profesí, kteří doposud

¹ Svazek 1: *Hypotéza vývoje pracovního profilu odborného dělníka a středního odborného pracovníka v odvětví strojírenství*, koordinátor A. Boháč,

organizátor J. L. Fischer, zpracoval Z. Zajíček; Praha 1964, Svazek 2. Z. Zajíček, J. L. Fischer: *Struktura pracujících ve strojírenství*, Praha 1965 z 1. května 1965)

náleželi k nejvýše kvalifikovaným, je prováděno snižováním kvalifikace jiných profesí. S odvoláním na tabulky, které z textu bohužel vypadly, však autoři limitují tento závěr tvrzením, že změní-li se fáze vykonávané funkce, pak stupňováním vyspělosti výroby kvalifikační nároky vždy narůstají, a to nejen kvantitativně, ale i kvalitativně (2,88).

Autoři zdůrazňují, že koeficient ekonomické efektivity musí uvažovat nejen diferencí vlastních ročních nákladů před zavedením a po zavedení nové techniky a diferencí jednorázových nákladů vynaložených na pořízení a zavedení dosavadní a nové techniky, ale také faktor kvalifikace. Výzkum totiž zjistil velké rozdíly ve využití nových strojů jak z hlediska technologického, tak i z hlediska bezporuchové funkce strojů, přičemž jednoznačnou příčinou těchto rozdílů se ukázala být rozdílnost kvalifikace technických pracovníků, zejména technologů, a obsluhy u spotřebitelů (1,19).

Konfrontace kvalifikačních nároků nové techniky a příslušné vzdělanostní přípravy ukázala, že tato příprava nejen že neodpovídá nárokům nejbližší budoucnosti, ale ani současné technice. Ve svých praktických závěrech autoři zdůrazňují potřebu získávání širších technických znalostí na hlubším matematickém základě ovlivněném i matematickou logikou. Získávání rozšířenějších a prohloubenějších teoretických znalostí zároveň umožní, aby ten, kdo se naučil dobře ovládat automatizační zařízení jednoho typu, snadno se naučil ovládat analogická zařízení ostatních typů (1,26). Největší obtíž při realizování nových požadavků bude činit potřeba abstrakční schopnosti žáků (1,72). Další závěr citujeme doslova: „Moderní technika klade požadavky na rozšířenější teoretické znalosti, tradiční praktikismus se stává naprosto bezcenný. ... jakákoliv představa o „ukončenosti“ nebo „stabilnosti vzdělání“ patří již minulosti a bude nutno napříště počítat se systémem trvalého *doškolení* techniků a dělníků. *Přeškolení* pracovníků z dělnických povolání do technicko-hospodářských funkcí formou studia při zaměstnání by jako ekonomicky nevhodné a přímo škodlivé bylo třeba co nejdříve opustit“ (2,90). Při zásadním souhlase podotýkáme, že tento dnes aktuální požadavek by neměl pouštět ze zřetele, že určitá míra vertikální mobility bude vždy nutná a užitečná.

Ty partie výzkumu, které se týkají technicko-hospodářských pracovníků, patří k neobjevenějším. Ačkoli se zvyšuje absolutní počet kvalifikovaných odborníků pro měřicí a řídicí techniku, elektrotechniku a elektroniku, neodpovídá to podle autorů zdaleka skutečným potřebám nové techniky.

Kvalifikační hledisko nutí autory také korigovat dojem o příznivém početním poměru techniků a dělníků v ČSSR ve srovnání s řadou západních zemí. Fakt, že u nás vysoké procento techniků — nekvalifikovaných praktiků — nemá odborné vzdělání odpovídající jejich funkci, podstatně znehodnocuje význam tohoto číselného poměru. Jestliže v ČSSR v r. 1960 bylo 44,7 % ITP bez odbor-

ného vzdělání, ve zkoumaných strojírenských závodech jich bylo 35 % (1,64). V celé řadě případů dochází k tomu, že se konstrukce nebo obsluha moderních automatizačních zařízení svěřuje amatérům vyskoleným Svazarmem.

„Má-li se véda stát nadějnější výrobní silou, je třeba se orientovat na *kvalitativní* proměny výroby, a proto nestačí stále jen rozšiřovat tradiční průmyslové výrobní síly. Těmito snahám dosavadní proporce našeho odborného školství neodpovídají ani skladbou podle oborů, ani náplní dosahované kvalifikace, ani počtem potřebných absolventů. V SSSR pracovalo ve vědeckotechnické a výzkumné základně v r. 1956 5,5 % pracovníků, u nás 5,4 %⁰⁰. V r. 1961 v SSSR 9,4 %⁰⁰, v ČSSR 6,5 %⁰⁰ — tedy rozdíl 50 %“ (1,69).

Ve druhém svazku jsou analyzovány některé další strukturální aspekty pracovníků ve strojírenství. Bylo zjištěno, že kulminační body v počtech dělníků tvoří věková skupina 20 až 25 let pro obě pohlaví, přičemž u mužů dochází v dalších věkových skupinách k poměrně plynulému početnímu poklesu, zatímco u žen k prudkému poklesu další věkové skupiny 25—30 let, po němž následuje postupný růst do 40 let. U ITP jsou nejvyšší počty mužů ve věku 25—40 let, u žen dochází na rozdíl od dělnic po 25 letech ke stálému početnímu poklesu.

Analýza kvalifikační struktury dělníků ukázala, že doba odborného růstu dělníka trvá 5—10 let. Z tohoto hlediska je povážlivý údaj, že téměř 30 % dělníků a 62 % dělnic má délku odborné praxe do pěti let. Za vrchol aktivity považují autoři na základě svých údajů rozmezí kolem 45 let. Také vrcholem pracovní zdatnosti techniků je věkové období mezi 40—50 lety. Neutěšenou je skutečnost, že celých 72,2 % THP má praxi pouze do pěti let, což vysvětlují autoři jednak fluktuací, jednak přecházením od původního povolání, zejména z dělnických kategorií (2,33).

Úroveň všeobecného vzdělání našich dělníků patří k nejvyšším na světě. Více než 86 % jich má osmileté základní vzdělání. Při všech pozitivních důsledcích této skutečnosti upozorňují autoři současně na to, že jde o jednu z příčin značné fluktuace a přecházení z dělnických povolání, protože toto vzdělání umožňuje dělníkům adaptaci při změnách povolání. 2,22 % dělníků má střední, 0,19 % vysokoškolské vzdělání.

Horší je stav v otázce využití profesionálního vzdělání. Zatímco v mnoha dělnických povoláních pracuje nadměrné procento nevyučených dělníků, značná část vyučených dělníků pracuje v oboru pouze příbuzném nebo zcela odlišném, popř. v některé technické funkci (2,37). Např. z 1685 zkoumaných dělníků vyučených v oboru strojní zámečnické pracuje ve vyučném oboru pouze 769. Další 781 pracuje v jiných dělnických povoláních, 135 jako THP. Naproti tomu v oboru strojní zámečnické pracuje 73 dělníků vyučených v příbuzných oborech a celých 310 dělníků z odlišných oborů nebo vůbec nevyučených. Průměrný podíl využití vyučených v povolání s učebním poměrem činil ve sle-

dovaných provozech pouze 53 % (2,49). Pracovníci ze zcela odlišných oborů reprezentují 32,2 % všech dělníků, přičemž podle pořadí početnosti jde o tato původní povolání: krejčí (švadleny), obchodní příručí, obuvníci, zedníci, stolaři, řezníci atd. (2,52). Tyto skutečnosti jsou předmětem kritické analýzy autorů. Zvláště podrobně analyzují okolnost, že v provozech s moderní technologií je procento pracujících ve svém vyučném oboru podstatně nižší než v provozech s technologií tradiční (2,69).

Značná pozornost je věnována analýze údajů týkajících se pracujících žen. Téměř všechny tabulky a grafy jsou členěny pro muže a pro ženy. Mimo jiné se ukázalo, že situace mladších věkových skupin žen, pokud jde o kvalifikaci, není výrazně odlišná od žen ve starších věkových kategoriích, které ve velké většině přišly do zaměstnání z domácnosti; že mezi mladšími je podíl vyučených jen nepatrně vyšší a naprosto neodpovídá počtům dívek, které byly pro strojírenská povolání připravovány v učebním poměru. Hlavní příčinu jejich fluktuace vidí autoři poněkud nejasně v tom, že není dostatečně respektována typická funkce pracovní síly v současných výrobních podmínkách v těch dělnických povoláních, do kterých jsou dívky nejčastěji přijímány (2,68).

První z recenzovaných svazků obsahuje také zásadní metodologickou studii (zřejmě z pera J. L. Fischera), která pojednává o funkci sociologie a zejména jí vytýká, že až doposud opomenula stát se spolehlivým základem pro společenskou praxi. Podobně jako u jiných věd vidí autor nejvlastnější úkol sociologie ve zjišťování podmínek přiměřeného průběhu reakcí jevů, které tvoří předmět jejího zkoumání, tj. průběhu sociálních procesů (funkcí) (1,13). Pojem „přiměřenost“ by zde ovšem vyžadoval jasného vymezení. V čem hledat její objektivní kritérium, když, jak víme, společnost se vyvíjí kontrpozicí a řešením třídních a jiných skupinových rozporů. Autor namítne, že jde právě o přiměřený průběh těchto kontrpozic a řešení. Ale samo pojetí této přiměřenosti je imanentně včleněno do skupinových rozporů a rozporných zájmů a tím je samo vnitřně rozporné. Alespoň pro podmínky socialismu není ještě vyjasněno kritérium dané přiměřeností, a až v budoucnu bude — patrně také s podstatným přispěním sociologie — vyjasněno, nebude to rozhodně jednoznačné: půjde o dialekticky komplexní kritérium. Autor ovšem směřuje k pochopení těchto okolností, pokud dodává, že jím uvedený úkol sociologie „je řešitelný teprve v rozmezí, které je tímto (tj. sociálním) funkcím ukládáno napětím, respektive napětími mezi společností jako celkem (tedy mezi společností jako strukturou svého druhu) a mezi jednotlivými jejími členy (tedy mezi ní a individuui jako komponentami, složkami této struktury)“ (1,13—14).

Z kritických připomínek k analýze daného výzkumu uvádíme ještě tyto:

Ponechali-li autoři při samotném výzkumu stranou subjektivní stránku zkoumaných

vztahů (postoje pracovníků, souvislosti se skupinovými normami atd.), měli by se v analýze omezovat jen na co možná věcná, resp. hypotetická odvolání na tuto stránku. Místo toho se na ni nezdědká odvolávají příliš kategoriicky. Vedle správných postřehů o psychologických momentech (např. v poměru k využití pracovní doby) jsou tu poukazy na výchovně politické působení neopřené o znalosti reálných vývojových vztahů a stupňů, vyznívajících proto zpravidla příliš normativisticky a v tomto smyslu ideologicky, nesociologicky. Máme na mysli např. frázevitě výroky o důležitosti výchovné práce v pracovních kolektivech (1,52 aj.), ale také závažnější pokusy uchýlit se k politicko-ideologickým faktorům při vysvětlování procesů souvisících především s rozporností technického rozvoje. Např. když se uvádí, že „dekvalifikace výrobních dělníků je ... způsobena politicky nesprávným chápáním vlivu technického rozvoje na úroveň a obsah kvalifikace obsluhy moderních technologických zařízení“ (1,61). Tato výtka nic nemění na našem zásadním souhlasu s tím, že mohou být prováděny výzkumy zaměřené výlučně na objektivním stránku příslušných společenských vztahů. Jsou to výzkumy v podstatě sociologické, i když právě v daném případě se ve velké míře obírají technicko-ekonomickou látkou a v důsledku toho v některých kapitolách stojí na pomezí technologie, ekonomiky práce a sociologie práce.

Nezdá se také zcela správným, je-li bez dalších výhrad kladená jistá mez účelnosti automatizace za současných podmínek, a to z hlediska současného stavu techniky a kvalifikace pracovníků (1,33 an.). Jistěže zavádění vyšší techniky musí počítat s dosavadním stavem, ale větší či menší předstih je nutný a účelný. Rozpor mezi vyspělou technikou a nízkou efektivitou jejího využití si vynucuje řešení, a to konec konců ve prospěch vyspělé techniky.

Autoři uvádějí křiklavé případy dílen, jejichž úseky opatřené automatickými linkami zůstaly nevyužity, protože byla dáována přednost zajištění práce vysoce kvalifikovaným odborníkům, kteří pracují se starou technikou. Linky se zapínaly, jen když bylo třeba dohnat plán. Za příznivějších hospodářských vztahů by ovšem takové „řešení“ rozporu muselo mít jepičí život. Závazné jsou ovšem analýzy případů, kdy pracovníci nenacházejí dobrý poměr k automatické technice proto, že se snaží uniknout jejímu vynucenému pracovnímu rytmu a dávají přednost tradiční výrobě, při které dělník sám ovlivňuje výrobní rytmus a může si tím v určitých mezích přizpůsobovat i rozvržení pracovní doby (1,49 an.).

Ale jediný limit, který podle našeho mínění ze všech těchto a podobných jevů plyne pro zavádění automatizace, spočívá v tom, že to nemůže být zavádění překotné a bezhlavé, ale promyšlené a co možná předem zajištěné. Ale o to systematictější musí být. Nelze ani předem zatracovat riziko spojené s tím, že příslušná investice si dodatečně vynutí potřebné organizační, kvalifikační aj.

změny. Bez toho se sotva může obejít revolucionizující působení výrobních sil.

Plně souhlasíme s vysokým důrazem na faktor kvalifikace; současně se ale domníváme, že autoři příliš jednostranně chápou příslušnou závislost, píšou-li, že „technický rozvoj přímo závisí na dosažené kvalifikaci, kdežto technický rozvoj sám na kvalifikaci kladé pouze nároky“ (1,53). Ať je již termínem „kládní nároky“ míněno cokoli, bylo by nesprávné popírat vzájemnou závislost technického rozvoje a kvalifikace, přičemž ze zásadního historického hlediska determinujícím činitelem bude spíše technický rozvoj.

Nebude jisté přehnané, zhodnotíme-li daný výzkum jako zatím nejúspěšnější empirický přínos do krátkodobé historie naší sociologie práce a průmyslu. Míjíme to ve srovnání s těmi výzkumy, jejichž výsledky byly již zpracovány a publikovány. Výsledky daného výzkumu by zasluhovaly zpřístupnění pro širší okruh čtenářů, a to v knižním vydání, které by více zdůraznilo analytický aspekt a hlouběji interpretovalo bohatý statistický materiál obsažený v tabulkách a grafech.

Dragoslav Slejška

Cahiers internationaux de sociologie. XII. Année, Vol. 38 a 39, 1965:

Les classes sociales dans le monde d'aujourd'hui

Oba dvojsvazky Cahiers (tj. celý ročník 1965) jsou věnovány referátům z V. kolokvia Sdružení sociologů v Québecu (v Kanadě), konaného od 29. 9. do 4. 10. 1964, doplněným předmluvou G. Gurvitche a dvěma významnými příspěvky Raymonda Arona a H. Lefèbvra. Všechny příspěvky se týkají tématu:

Společenské třídy v dnešním světě.

I.

Georges Gurvitch obhajuje svou teorii společenských tříd, jak jí podal v knihách *Le concept des classes sociales de Marx à nos jours* (1954) a *La vocation actuelle de la sociologie* (3. vyd. 1963). Vycházejí v poznání nesmírně komplikovanosti dnešní sociální stratifikace opakuje svou tézi, že i Karel Marx, jakmile přešel od všeobecného schématu obsaženého v Komunistickém manifestu ke konkrétním analýzám historických procesů, rozlišoval více tříd (5–8), označovaných jako frakce nebo podtřídy. Paretovo rozlišování třídy vládnoucí a ovládané problém tříd neřeší, protože k diferenciaci mezi vládnoucími a ovládanými dochází v každém státě uvnitř tříd bez ohledu na jeho třídní rozdělení. Stejně chyby jako Pareto se dopouští i většina amerických sociologů, když rozlišují třídy podle výše příjmů nebo životní úrovně, poněvadž každá třída (i proletariát) je uvnitř stratifikována. A stejné chyby se dopouští i třetí koncepce, rozlišující třídy podle jejich „potřeb“ nebo „způsobu života“. Gurvitch popírá možnost obecné teorie tříd a poukazuje na nutnost rozlišovat společen-

ské třídy pro každý typ industrializované společnosti zvlášť. Společenské třídy jsou historickým jevem vznikajícím teprve s příchodem industrializace, kdežto dřívější stratifikace na kasty, stavy apod. v industrializované společnosti zanikají. Gurvitch se dále brání proti Aronově výte, že svou teorii vytvořil dříve, než celý problém empiricky prozkoumal. Dokazuje, že jeho teorie pokračuje na linii nastoupené teorií Marxovou, kterou se jen snaží prohloubit novými zkušenostmi.

Raymond Aron: *La classe comme représentation et comme volonté*

Problém tříd je dosud zatemňován postranními ideologickými myšlenkami, postojem autorů k třídnímu boji apod. Ve skutečnosti je každá industrializovaná společnost bohatě diferencována podle hierarchie příjmů, povolání a prestiže, ovšem v různém uspořádání, podle povahy její techniky a organizace. Korelace mezi těmito jevy sociální stratifikace je nutno empiricky zjišťovat. Obecně řečeno, je třeba zjišťovat vztahy a korelace mezi třemi druhy proměnných: mezi 1. proměnnými objektivními, hmotnými nebo zvažitelnými (úroveň příjmů, organizace práce), 2. proměnnými subjektivně objektivními (způsob života a myšlení) a 3. proměnnými podstatně subjektivními (vědomí pospolitosti). Tento postup je třeba sledovat nejen u průmyslového dělnictva, ale také u pracovníků v zemědělství a u tzv. starých a nových středních tříd. Toto empirické zkoumání ještě neřeší problém tříd, jde tu pouze o stratifikaci (Geigerovo: Schichtung), která je jakýmsi empirickým úvodem k problému tříd, jenž má zabránit tomu, aby se teorie tříd nevzdálila od sociální skutečnosti. Objektivní pospolitost ve smyslu třídní jednoty není nikdy totální. Technické změny v industriálních společnostech probíhají příliš rychle, než aby umožňovaly stabilizaci způsobů života a hodnot. V tomto smyslu má jediné dělnická třída (v kapitalistických zemích) plnou existenci.

Teorie tříd předpokládá (již u Marxe a de Tocquevilla) vztah třídy k moci. Vyšší třída je zároveň držitelkou moci ve společnosti, s níž neodvratně souvisí majetek a prestiž. Přitom ale držitelé výrobních prostředků (kteří nejsou vždy také jejich vlastníky) nebývají jako takoví držiteli politické moci. Oddělení rolí veřejných a privátních, politických a technických je (na Západě) nepopíratelným faktem.

Francie po druhé světové válce prošla — podobně jako jiné země Západu — rychlým vývojem k industrializaci a urbanizaci, přičemž zemědělství konzervativně zaostávalo. Rychlým růstem obecného blahobytu se dělnictvo (průmyslové) dostalo na úroveň maloburžoazie, nejnižší kádry tvoří převážně dělníci z ciziny. Všecky skupiny obyvatelstva participují na růstu obecného blahobytu (stoupá spotřeba kvalitních potravin, průmyslového zboží i služeb), avšak nestejnou měrou. Rozdíly vznikají nejen krajově, ale i rozrůzněním uvnitř stratifikačních skupin (zejména také dělnictva). Následkem toho hranice mezi jednotlivými třídami jsou stále méně zřetelné.

Například otázku, patří-li malý sedlák, nižší úředník a kvalifikovaný dělník do téže třídy nebo ne, je možno zodpovědět různě, podle toho, jaké kritérium pozorovatel zvolí. Představa třídy jako objektivně dané totality, kterou by sociolog mohl zjišťovat jako hotový fakt, je pouhý mýtus, a je jím tím více, čím rychleji se společnost modernizuje a rozvíjí. Proto je třeba rozlišovat mezi stratifikací (objektivní celky) a mezi zájmovými skupinami (celky, jednajícími aktivně na scéně politicko-hospodářských rivalit).

Rozdíl mezi stratifikací a třídou si podržel svou aktualitu vzhledem k tomu, že existují dva celky, průmyslové dělnictvo na jedné straně a řídicí vrstvy (buržoazie v běžném smyslu) na straně druhé. Zejména ve Francii kde je silná komunistická strana, je průmyslové dělnictvo dosud nejméně vzdáleno představě třídy jako totálního celku. U nejvyšší společenské vrstvy je zájmová roztržitenost značná. Techno-byrokracie má ve všech industriálních společnostech veliký vliv na řízení, netvoří však uvědomělou, názorově jednotnou třídu (např. rozpory v otázce zasahování státu do hospodářství, plánování apod.). Společnosti západního typu připouštějí prostřednictvím svých sociálních a politických institucí nejen společenské třídy o sobě (classes-en-soi), totalizované jen z hlediska pozorovatele, avšak i třídy pro sebe (classes-pour-soi), uvědomělé a aktivní prostřednictvím své politické strany. Sovětský typ společnosti, která je také hierarchicky rozrůzněná, vylučuje organizaci třídy s revolučním posláním a v důsledku toho znesnadňuje, či přímo znemožňuje, aby došlo k sebeuvědomění velkých sociálních celků. Kapitalistická společnost, zbavená nezbytného konsensu, se rozkládá na nepřátelské třídy, společnost sovětského typu na masu a sociální a politickou řídicí elitu. Autor dochází k paradoxnímu (jak sám přiznává) závěru, že by se v případě těžké krize západní společnost vrátila k vývoji podle popisu marxistického, kdežto sovětská společnost k vývoji podle popisu „machiavellistického“.

Henri Lefèbvre: *Classe et nation depuis le „Manifest“ 1848*

Autor ukazuje, jak Marx nikdy neodděloval ekonomický, politický a sociologický aspekt a jejich historickou podmíněnost. Vždy měl na paměti, že národnostní rozdíly tvoří v každé zemi konkrétní podmínky třídního boje a že je proto třeba užívat v třídním boji rozmanité strategie. Nejen v době vydání Manifestu, ale i v pozdějších dobách byla národnostní otázka úzce spjata s třídním bojem. Proto i Lenin bojoval na dvě strany: proti reformismu, který podřizoval mezinárodní dělnické hnutí národnostním zájmům a problémům, i proti levičáctví, které podceňovalo význam národnostních rozdílností. Autor pak ukazuje, jak se tento problém vyvíjel od první světové války do dneška.

Serge Mallet: *La nouvelle classe ouvrière en France*

Nová dělnická třída, jak se vytváří za podmínek industrializace a automatizace, není

revoluční třídou v dřívějším smyslu slova. Jestliže však slovem „revoluční“ rozumíme úsilí podstatně změnit existující sociální vztahy, tj. objektivní podmínky, za nichž nová dělnická třída jedná a pracuje, pak je i dnes avantgardou revolučního a socialistického hnutí. Ve francouzském dělnictvu roste pocit odpovědnosti za celý hospodářský a sociální vývoj společnosti. Dnešní dělnictvo se nespojuje bojem o vyšší mzdy, nýbrž účastní se konfliktů s techno-byrokratickou strukturou při řízení hospodářství. Moderní technika poskytuje organizované dělnické třídě mnohem účinnější prostředky nátlaku, než tomu bylo dříve. K dnešní kvalifikaci patří nejen úzká specializace, ale též všeobecný rozhled. Rozdíly mezi fyzickou a duševní prací se zmenšují a podle toho se mění i požadavky dělnictva. Také stávky mění svůj charakter. Jsou organizovány odbory, které musí brát v úvahu celou hospodářskou situaci.

II.

F. Dumont: *La représentation idéologique des classes au Canada française*

Autor vychází v Lefèbvrova rozlišování vědomí, psychiky a ideologie třídy. V Kanadě je třídní boj komplikován postavením francouzské menšiny. V devatenáctém století převládala u kanadského dělnictva ideologie agrární, namířená proti městskému průmyslovému kapitalismu, představovanému anglosaskou většinou. Odborové hnutí je dosud převážně nacionalistické a katolické. Nacionalismus dělnické třídy francouzského původu vzrůstá (Francouz — proletář).

III. *Afrique noire*

G. Balandier: *Problématique des classes sociales en Afrique noire*

ukazuje, jak je obtížné aplikovat koncepci společenských tříd na černou Afriku, protože v těchto zemích probíhá nyní hospodářská a sociální rekonstrukce, závislá jednak na ekonomických vlivech z vnějška, jednak na přechodu komplikovaných sociálních systémů z minulosti. Sami Afričané se diferencují podle jiných kritérií: tradicionalisté proti modernistům, venkov proti průmyslovým městům. Přitom nutno rozlišovat prvky pocházející z doby předkoloniální, koloniální a dekoloniální. Přecházejí tu dosud klanové společnosti, málo diferencované podle věku a pohlaví, v některých státech podle pevně ohraničených kast. Existují a vzájemně si konkurují hierarchie etnické, funkcionální, strukturální, politickoadministrativní, náboženské i klanové. Schematicky lze rozlišovat tyto stupně stratifikace, vzniklé v době koloniální: 1. držitelé koloniální moci, 2. agenti pozápadničtění (učitelé, kněží apod.), 3. bohatí plantážníci, 4. obchodníci a malí podnikatelé, 5. dělníci, organizovaní nebo neorganizovaní. Konflikty, k nimž dochází po roce 1960, vznikají oživením starých antagonismů a bojem o moc uvnitř vládnoucích skupin. Třídní vědomí teprve vzniká, mezinárodní solidarita se vztahuje spíše k „proletářským státům“ než k třídám uvnitř států.